

Józef Tomasz Frazik

Nauczanie konserwacji zabytków architektury i urbanistyki na Wydziale Architektury Politechniki Krakowskiej w latach 1945-1970

Ochrona Zabytków 24/2 (93), 126-137

1971

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

NAUCZANIE KONSERWACJI ZABYTKÓW ARCHITEKTURY I URBANISTYKI NA WYDZIALE ARCHITEKTURY POLITECHNIKI KRAKOWSKIEJ W LATACH 1945—1970*

Dnia 19 listopada 1945 r. mocą dekretu rządowego zostały utworzone Wydziały Politechniczne Akademii Górniczo-Hutniczej, pomyślane od początku jako załączek przyszłej Politechniki Krakowskiej. Obejmowały one wydziały: Architektury, Inżynierii i Komunikacji. Pierwszy rozpoczął pracę, znajdując chwilowe pomieszczenie na Wawelu, Wydział Architektury. Oficjalna inauguracja pierwszego roku akademickiego miała miejsce 1 grudnia tegoż roku, jednak działalność dydaktyczna Wydziału sięgała jeszcze czasów okupacji, a organizacyjna już pierwszych dni niepodległości.

W lutym 1945 roku ogłoszono rejestrację wszystkich polskich studentów architektury, którzy aktualnie znajdowali się w Krakowie oraz nowych kandydatów. W maju odbył się nieoficjalny egzamin selekcyjny na I rok studiów oraz egzamin dyplomowy dla studentów, którzy bądź przed wojną kształcili się w uczelniach polskich, bądź kontynuowali studia w czasie wojny w różnych uczelniach zagranicznych lub uczęszczali na zakonspirowane kursy w Polsce. W ten sposób uzyskało dyplomy akademickie 24 architektów.

Tak sprawne i natychmiastowe uruchomienie Wydziału Architektury było możliwe przede wszystkim dzięki gronu architektów krakowskich i przedwojennych pracowników Wydziałów Architektury przybyłych tu z Warszawy i Lwowa, a wśród nich cieszącemu się dużym autorytetem architektowi - konserwatorowi Adolfowi Szyszko-Bohuszowi, profesorowi zwyczajnemu Politechniki Warszawskiej i Krakowskiej ASP, wieloletniemu kierownikowi odbudowy Zamku Królewskiego na Wawelu, oraz konserwatorowi Bohdanowi Treterowi.

Nic też dziwnego, że w programie dydaktycznym Wydziału znalazła poczesne miejsce problematyka konserwatorska. Potrzebę szerszego jej uwzględnienia usprawiedliwiały wielkie wojenne zniszczenia obiektów i zespołów zabytkowych w całej Polsce, zaś klimat Krakowa, przesyconego ocalałymi pomnikami kultury, oraz doborowa kadra zapewniały prawidłową i pełną realizację programu tematyki konserwatorskiej. Oprócz A. Szyszko-Bohusza i B. Tretera na młodej uczelni znaleźli się wówczas jeszcze inni architekci konserwatorzy i historycy architektury oraz urbanistyki, a mianowicie: Adam Mściwujewski, Marian Osiński, Tadeusz Tołwiński, Marcin Bukowski, Andrzej Domański, Bohdan Guerquin, Jerzy Hawrot, Józef Jamroz. Duży kult dla zabytków wykazali również pozostali pracownicy architektki: Józef Gałęzowski, Włodzimierz Gruszczyński, Stanisław Murczyński, Jerzy Struszkiewicz, Rudolf Śmiałowski, Stefan Żychoń i inni. W żywym kontakcie z uczelnią w początkowym okresie byli: prof. Władysław Tatarkiewicz oraz rektor Akademii Górniczo-Hutniczej — prof. Walery Goetel.

W ówczesnym programie nauczania przedmioty „historyczne”, z którymi bezpośrednio lub pośrednio łączy się do dziś nauczanie konserwacji zabytków urbanistyki i architektury, zajmowały 18,8% ogółu godzin przeznaczonych na studia architektoniczne. Program ten wkrótce, bo już w 1948 r. musiał ulec zmianie. Reformowany był zresztą jeszcze dwukrotnie: w latach 1953 i 1964. Każda zmiana przynosiła kolejne zmniejszenie liczby godzin przeznaczonych na interesujący nas kierunek dydaktyczny. I tak w programie realizowanym w latach 1945—1949 zajmowały one, jak wspomniano,

* Artykuł został napisany na podstawie materiałów zawartych w księdze jubileuszowej „Politechnika Krakowska 1945—1970. Wydział Architektury” (Kraków 1970) oraz informacji uzyskanych od profesorów: W. Korskiego, A. Majewskiego, Z. Wzorka,

W. Zina; docentów: A. Domańskiego, S. Juchnowicza, K. Różyckiego, M. Tobiasza, dra hab. J. Bogdanowskiego i dra M. Książka, których proszę o przyjęcie wyrazów wdzięczności.

18,8% ogółu zajęć, w latach 1948—1956 (łącznie na kursie inżynierskim i magisterskim) — 11,7%, w latach 1953—1964 — 10,0%, a od 1964 r. tylko 9,7%. Owe trzykrotne modyfikacje dostosowywane były nie tylko do ogólnych potrzeb i warunków gospodarczych kraju; spowodowały je także zmiany personalne w gronie profesorskim, zwłaszcza śmierć A. Szyszko-Bohusza w 1948 r., T. Tołwińskiego w 1951 r., W. Dalbora w 1954 r., G. Ciołka w 1966 r. W 1954 r. został zwolniony A. M. Karczewski, a w 1967 r. odszedł na emeryturę doc. Z. Novák. Zmiany programowe oraz personalne powodowały zazwyczaj reorganizację struktury Wydziału. Likwidowane lub scalane były katedry i zakłady, albo w miarę potrzeb powstawały nowe. Modyfikowano nawet nazwy przedmiotów. Płynność wszystkich wyżej wymienionych czynników determinowała tym samym zakres wiedzy konserwatorskiej przekazywanej studentom architektury w poszczególnych latach akademickich.

Wydaje się, że na skutek owej różnorodności, w dalszym ciągu będzie najdogodniej omawiać podjęty temat, prezentując wkład istniejących w okresie 25-lecia katedr i zakładów zaangażowanych w problematykę konserwatorską, a zacząć należy od pierwszej i jedynej wówczas w Polsce Katedry Konserwacji Zabytków (Architektury). Powstała ona z inicjatywy Bohdana Tretera, który został mianowany jej pierwszym kierownikiem. Niestety, za służony konserwator zmarł tuż przed rozpoczęciem zajęć akademickich w listopadzie 1945 r. Opiekę nad działalnością Katedry przejął A. Szyszko-Bohusz. Rolę adiunkta pełnił dr inż. arch. Józef Jamroz. Zajęcia obejmowały tygodniowo 4 godziny wykładów i 6 godzin ćwiczeń projektowych na IV roku studiów. Ze względu na liczne obowiązki dydaktyczne i organizacyjne Szyszko-Bohusza, który był równocześnie dziekanem Wydziału i kierownikiem Katedry Kompozycji Architektonicznej IV (Monumentalnej), wykłady praktycznie sprostawały się do seminaryjnych ćwiczeń rysunkowych, na których studenci szkicowali swe koncepcje konserwatorskie przeznaczone dla drobnych obiektów, a następnie pod kierunkiem pracownika Katedry wspólnie je omawiali. Natomiast tematem tzw. dużego projektu był z reguły obiekt większy, np. kościół w Zawichoście, Wieża Złodziejska na Wawelu itp. Student obowiązany był wówczas do wykonania pełnej inwentaryzacji oraz projektu wstępnego. Kierunek prac dydaktycznych Katedry stanowił odbicie konserwatorskiej myśli Szyszko-Bohusza, który na kanwie walorów historycznych szukał w zabytku istotnych walorów plastycznych. W swej powojennej działalności

pedagogicznej profesor był nadal zwolennikiem rekonstrukcji historycznej, przepojonej jednak elementami własnej twórczości artystycznej. Innymi słowy, według Szyszko-Bohusza, architekt konserwator dysponując starymi wątkami, nie powinien dążyć w swych pracach do przywrócenia bezwzględnej prawdy historycznej, bo to i tak jest niemożliwe, lecz powinien za pomocą swoich środków plastycznych wydobyc wszystkie wartości formalne i estetyczne tkwiące w obiekcie. W praktyce założenia owe mogły prowadzić czasem do „upiększania” zabytku.

W roku 1946 kierownictwo Katedry objął zastępca profesora dr inż. arch. Antoni Michał Karczewski¹. Jego zainteresowania były wielokierunkowe. Konserwację zabytków pojmował jako specjalizację opartą na korelacji różnych dyscyplin naukowych. Reprezentował nowoczesny i zgodny z potrzebami nauki punkt widzenia technicznej znajomości wiedzy konserwatorskiej. Będąc przychylny nowoczesnym urządzeniom funkcjonalnym w budowlach zabytkowych, sprzeciwiał się „upiększaniu” i niezgodnym z prawdą historyczną pracom konserwatorskim oraz odbudowie nieistniejących obiektów, podczas gdy autentyczne niszczały i popadały w ruinę.

Wymiar godzin dydaktycznych do 1951 r. nie uległ żadnej zmianie. Wykłady (wydane także jako skrypty²), odbywały się regularnie i słuchane były z zainteresowaniem przez ogół studentów. Dwusemestralne ćwiczenie zawierało: inwentaryzację pomiarową i fotograficzną, dokumentację historyczną oraz projekt konserwatorski. Korekty odbywały się w lokalu katedry, którym od 1947 r., od czasu przeniesienia Wydziału na ulicę Warszawską, była obszerna sala, będąca równocześnie gabinetem profesora i asystentów, pracownią i miejscem przechowywania wszystkich zbiorów.

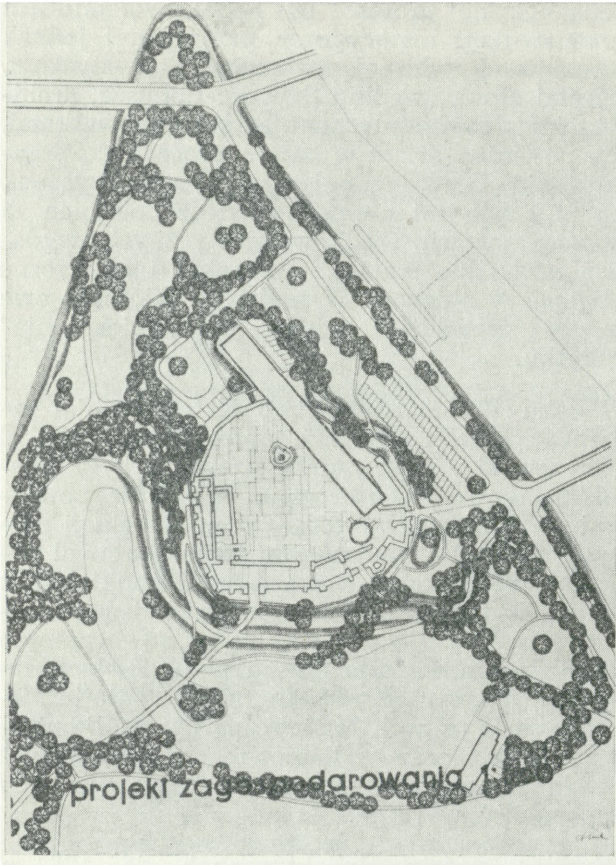
Wkład Katedry w szkolenie młodej kadry w zakresie rzeczonoj specjalności był bardzo duży. Około 400 późniejszych magistrów architektury wykonało w ramach zajęć semestralnych projekty konserwatorskie oraz inwentaryzację wielu zabytków, zwłaszcza krakowskich. W roku 1951 współpracownikami prof. Karczewskiego byli: adiunkt dr inż. arch. J. Jamroz oraz st. asystenci: dr J. Lepiarczyk, mgr inż. arch. F. Christ, mgr inż. arch. B. Rutkowska, dr M. Tobiasz.

W związku z definitywnym wprowadzeniem studiów dwustopniowych w roku akademickim 1951/1952 katedra miała z przedmiotu tylko dwie godziny wykładów w semestrze letnim na III roku.

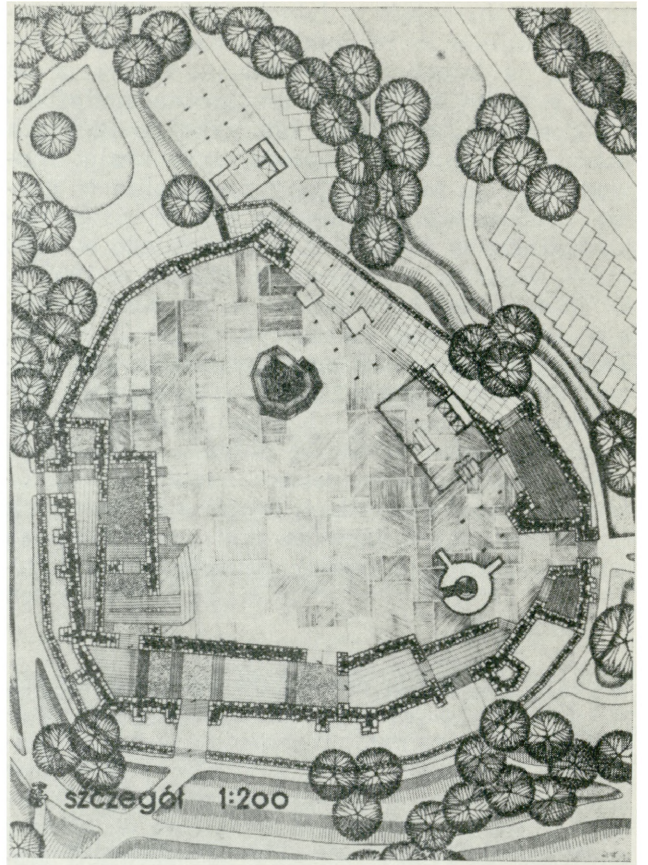
¹ Przy nazwiskach podaję stopnie i tytuły naukowe, które przysługiwały pracownikom w 1970 r., albo w dniu ich odejścia z Wydziału lub śmierci.

² A. Karczewski, *Problemy i zagadnienia opieki nad zabytkami w Polsce*, Kraków 1947.

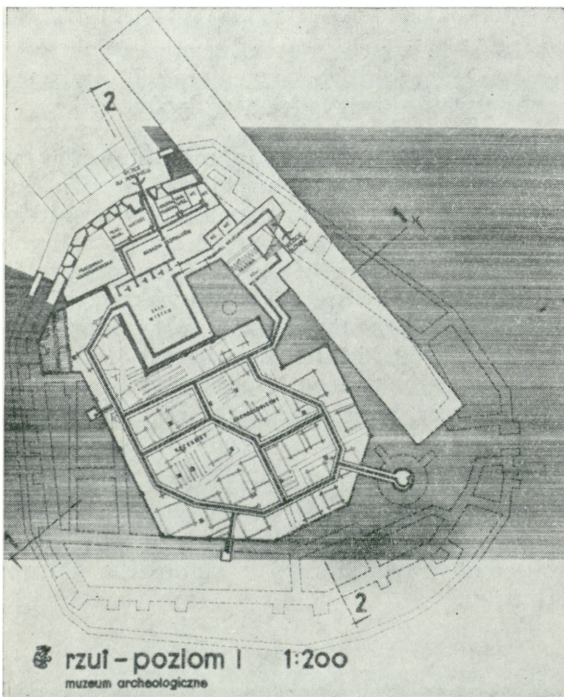

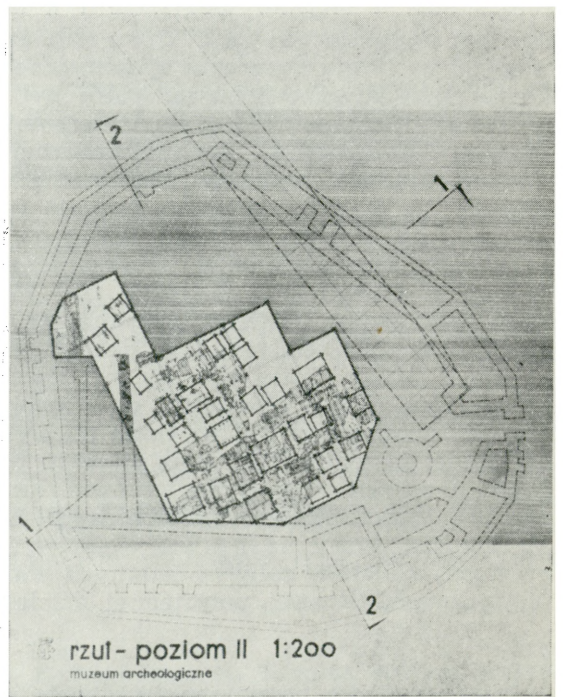
a

b

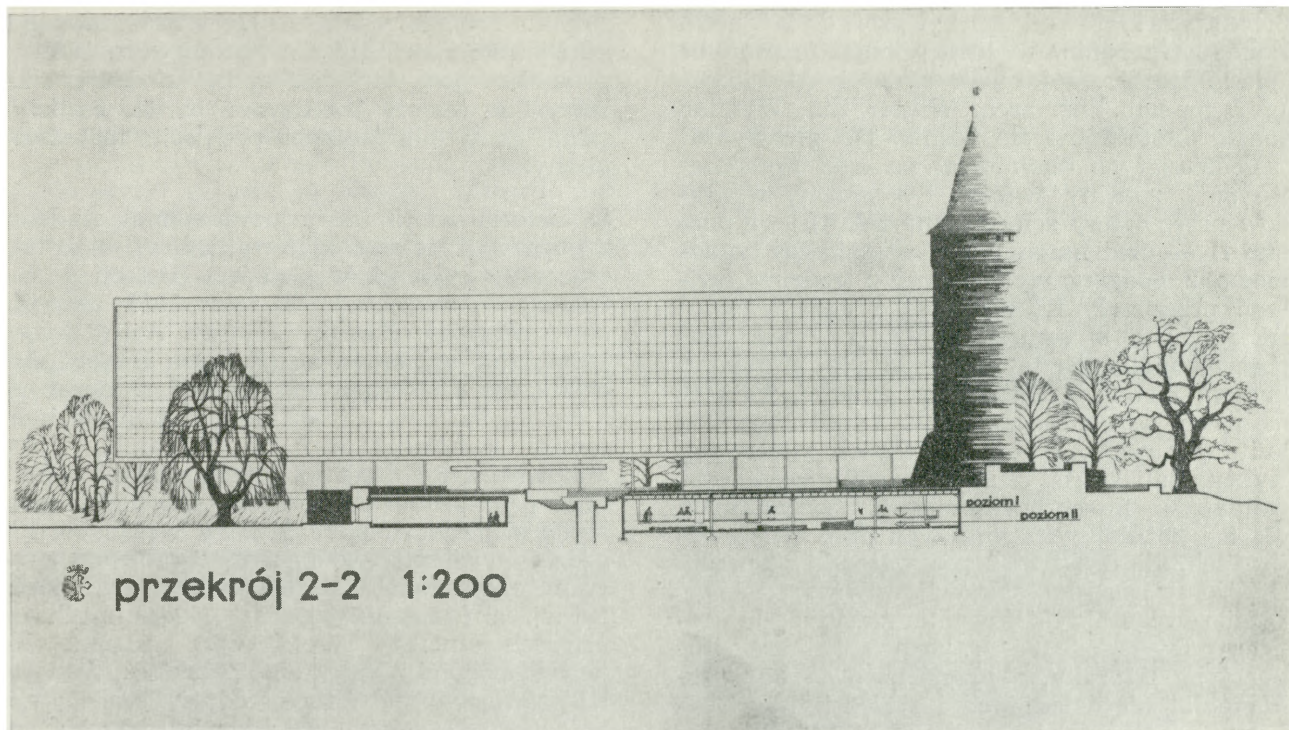

c

d

e

1. Opole. Skansen archeologiczny na terenie zamku; a — Rzut części nadziemnej wraz z otoczeniem, b. — Rzut kondygnacji nadziemnej, c. — Rzut I poziomu podziemnego, d. — Rzut II poziomu podziemnego, e. — Przekrój. Projekt dyplomowy J. Macha.

1. Opole. An open-air, skansen-type archaeological display on the castle area; a. Plan of the ground-level part with setting; b. Plan of the ground-level storey; c. Plan of the first underground storey; d. Plan of the second underground storey; e. Section. Diploma design by J. Mach

W roku 1952 zapadła decyzja Rady Wydziału w sprawie wcielenia Katedry Konserwacji Zabytków jako zakładu o tej samej nazwie do Katedry Historii Architektury Polskiej. Do 1954 r. wszyscy dotychczasowi pracownicy zostali zwolnieni, a majątek i zbiory przekazano Katedrze Historii Architektury Polskiej. Wykłady na bardzo krótko objął prof. dr Witold Dalbor. Przybrały one bardziej humanistyczny charakter. Od 1955 r. do chwili obecnej prowadzi je prof. dr inż. arch. Alfred Majewski.

Do roku akademickiego 1967/1968 zajęcia z konserwacji zabytków odbywały się w IX semestrze (V rok) w wymiarze 2 godzin wykładów i 2 godzin ćwiczeń tygodniowo, od roku 1968/1969 — w tym samym wymiarze — w VIII semestrze (IV rok). Wykłady dotyczyły: prawodawstwa o ochronie dóbr kultury, historii rozwoju myśli konserwatorskiej oraz wybranych zagadnień technicznych z tego zakresu. Ponadto część wykładów prof. Majewski przeprowadzał w terenie — na Wawelu i w innych odnawianych przez siebie obiektach poza Krakowem — ilustrując w ten sposób słuchaczom swoje poglądy konserwatorskie. Wdrażał studentom przede wszystkim potrzebę przeprowadzania w fazie przygotowawczej wszechstronnych studiów i badań, zaś w projekcie

i realizacji — pełnej ekspozycji istotnych, oryginalnych walorów historycznych i plastycznych zabytku. Ostrzegał zawsze przed deprecjacją wartości zabytkowych przez elementy nowe lub rekonstruowane.

Ćwiczenia ze względu na niski wymiar godzin odbywały się w bardzo ograniczonym zakresie. Składały się one ze szkicowej aktualizacji otrzymanej z katedry inwentaryzacji, lapidarnie pojętej części opisowej (dane historyczne, opis inwentaryzacyjny obiektu, dezyderaty konserwatorskie, program konserwatorski, opis i uzasadnienie projektu) oraz projektu szkicowego. Były to przeważnie adaptacje połączone z oczyszczaniem i rekompozycją detalu. Tematów dostarczały z reguły kamienice Krakowa. W ten sposób każdy absolwent wyniósł z Wydziału pewne, wprawdzie nikłe, lecz ogólne pojęcie o problemach ochrony dóbr kultury i konserwacji zabytków architektury.

Niewątpliwie duży wpływ na kształtowanie się stosunku adepta architektury do rzeczonych zagadnień miały także inne przedmioty, z którymi stykał się on w czasie studiów. Do tych należała w pierwszym rzędzie historia architektury polskiej prowadzona przez całe 25-lecie w Katedrze Historii Architektury Polskiej. Jej

pierwszym kierownikiem był prof. dr inż. arch. Bohdan Guerquin. W 1946 r. objął ją prof. dr Witold Dalbor, a po jego śmierci, od 1955 r. prof. dr hab. inż. arch. Wiktor Zin. Wymiar godzin kształtował się różnie. Do połowy lat sześćdziesiątych obejmował na ogół tygodniowo po 2 godziny ćwiczeń i 2 godziny wykładów przez cztery semestry na roku I — a później II — oraz na roku III, ostatnio zaś tygodniowo 2 godziny wykładów i 2 godziny ćwiczeń przez cały III rok oraz 1 godzinę zajęć lekcyjnych w semestrze VII (IV rok). Słuchacze mieli okazję zapoznać się z pełnym kursem historii architektury polskiej, jej formalnymi odrębnościami oraz znaczeniem dla kultury narodu. W czasie ćwiczeń kursowych wykonywali szereg studiów rysunkowych oraz pomiarów inwentaryzacyjnych, przydatnych dla ich późniejszych, własnych prac konserwatorskich, dla praktyki konserwatorskiej i nauki. Oddzielny rozdział stanowiły dwutygodniowe, pomiarowe praktyki inwentaryzacyjne, do których odbycia od 1954 r. obowiązani byli studenci po III roku, a przejściowo — na przełomie lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych — brali w nich udział przez tydzień również studenci po I roku. Tą drogą, a także dzięki dużej ofiarności pracowników Katedra zgromadziła olbrzymie zbiory, które mają niejednokrotnie unikalny charakter, studenci zaś, pozostając zawsze w kontakcie z zabytkami, nauczyli się pojmować je jako nieodłączną część zarówno historii, jak i funkcji oraz formy naszej współczesnej architektury. Katedra prowadziła oprócz tego na V roku wykłady i seminaria z historii sztuki i kultury oraz na III roku nadobowiązkowe ćwiczenia laboratoryjne z fotografii.

Studenci, którzy zdradzali największe zainteresowanie historią architektury polskiej i konserwacją zabytków, pogłębiali swą wiedzę w istniejącym przy Katedrze kole naukowym, a najzdolniejsi lub najwytrwalsi z nich przygotowywali prace magisterskie. Przeciętnie wykonywało je rocznie — z reguły pod kierunkiem prof. dr W. Zina — jeden lub dwu studentów. Tematów dostarczały przeważnie czołowe zabytki Krakowa lub Polski, wysuwane przez aktualną praktykę konserwatorską. Rozwiązywano różne problemy np.: odbudowy ruin połączonej z rekompozycją bryły i adaptacją wnętrza (pałac w Narolu, H. Trojanowicz, 1960 r.); zamek Lipowiec, J. Kirszak, 1960 r.), adaptacji połączonej z oczyszczaniem bryły (zespół klasztorny przy kościele Bożego Ciała w Krakowie, W. Golec, 1958 r.), konserwacji związanej z urządzeniem lub budową rezerwatu archeologicznego oraz ekspozycją fundamentów odkrytej budowli (kościół św. Wojciecha, T. Podsiadło, 1961 r.; zamek w Opolu, J. Mach, 1967 r., il. 1), konserwacji połączonej z adaptacją oraz częściową rekompozycją bryły (zamek w Krasieczynie, A. Polus, 1958 r.), konserwatorskiego uporządkowania

zespołu urbanistycznego (plac przed kościołem śś. Piotra i Pawła, K. Ciembroniewicz, 1963 r., promotor prof. dr inż. arch. A. Majewski). Wszystkie tematy traktowano bardzo realistycznie, przy odkrywczym podejściu metodologicznym.

Z historią architektury powszechnej studenci zapoznawali się słuchając wykładów i uczestnicząc w ćwiczeniach w Katedrze Historii Architektury Powszechnej. W roku 1953 zmieniła ona miano na: Katedra Historii Architektury i Sztuki, a w 1963 r. na: Katedra Historii Architektury i Urbanistyki. Do 1965 r. kierownikiem jej był prof. dr inż. arch. Adam Mściwujewski, a później prof. dr inż. arch. Alfred Majewski. Do połowy lat pięćdziesiątych przedmiot prowadzono przez cztery lub pięć pierwszych semestrów, po 2 godziny wykładów i 2 godziny ćwiczeń tygodniowo. Na I roku program obejmował historię architektury starożytnej, a ćwiczenia składały się z trzech do czterech studiów rysunkowych przedstawiających porządki greckie i rzymskie. Semestr III poświęcony był sztuce średniowiecznej (wykładanej od 1963 r., podobnie jak historia architektury starożytnej, przez doc. dra Mieczysława Tobiasza) z ćwiczeniami traktowanymi szkicowo, zaś semestr IV — historii architektury nowożytnej (wykładanej od 1965 r. przez prof. Majewskiego), z ćwiczeniami zawierającymi od trzech do czterech arkuszy studiów elewacji znakomitszych zabytków europejskich. Przejściowo w latach pięćdziesiątych jeszcze przez semestr wykładana była historia teatru i meblarstwa. W drugiej połowie lat pięćdziesiątych zaczęto odstępować od XIX-wiecznej zasady wykreślenia ćwiczeń, zastępując je rysunkami szkicowymi oraz referatami.

W roku 1963 program zajęć z przedmiotu został nieco skrócony. Od tego czasu obejmował on na I semestrze historię architektury starożytnej, na II — średniowiecznej, na III — renesansowej, na IV — barokowej i klasycystycznej. Ćwiczenia prowadzone były metodą seminaryjną.

Wiedzę z zakresu konserwacji zespołów urbanistycznych studenci w dużej mierze zdobywali w Zakładzie Historii i Teorii Urbanistyki. Działalność tej jednostki, pierwotnie noszącej nazwę Zakładu Urbanistyki, związana była do 1953 r. z Katedrą Urbanistyki. W wyniku pierwszej reorganizacji Wydziału Zakład został przemianowany 21.VIII.1953 r. na Zakład Historii i Teorii Układów Przestrzennych i wszedł w skład nowo powstałej Katedry Planowania Przestrzennego. Swoją ostatnią nazwę otrzymał w 1963 r., w wyniku drugiej reorganizacji, i włączony został wówczas do Katedry Historii Architektury i Urbanistyki. Przez szereg lat konserwacji zespołów urbanistycznych poświęcano znacznie więcej, niż ostatnio, zajęć dydaktycznych, bowiem po 2 go-

dziny wykładów, ćwiczeń i zajęć projektowych czyli 6 godzin tygodniowo przez dwa semestry na III roku. Do 1951 r. wykładał prof. Tadeusz Tołwiński, a później doc. mgr inż. arch. Andrzej Domański. Wykłady zapoznawały studentów z historią budowy miast. Obaj profesorowie szczególną uwagę zwracali na zabytki polskie oraz na ich wielkie znaczenie dla kultury narodowej. Obaj uczyli przy tym analizy konstrukcji urbanistycznej, odczytywania faz rozwoju przestrzennego miast, kryteriów i oceny walorów zespołów zabytkowych. Poczesne miejsce zajmowała także interpretacja form przestrzennych za pomocą czynników miastotwórczych.

Ćwiczenia do połowy lat pięćdziesiątych polegały na przerysowywaniu z tablic planów miast europejskich i polskich, stanowiących klasyczne przykłady swych epok stylowych. Później ów pamięciowy system przyswajania wiadomości zarzucono, przechodząc na bardziej nowoczesny, a zarazem humanistyczny, system ćwiczeń seminaryjnych, gdzie wygłaszano i dyskutowano w grupach ćwiczeniowych referaty opracowywane przez studentów w ciągu semestru. Dobór poszczególnych tematów gwarantował teraz przyswojenie przez studentów całego materiału na drodze rozumowej.

O ile ćwiczenia seminaryjne uzupełniały naukę o stylu miasta, o tyle prowadzone równocześnie ćwiczenia projektowe umożliwiały słuchaczom zapoznanie się z problematyką konserwacji, rekonstrukcji, sanacji, modernizacji oraz adaptacji układów zabytkowych. Opierało się wyłącznie na konkretnych przykładach czerpanych głównie z Polski południowej, choć nie stroniono od miast Polski północnej. Towarzyszące tym projektom klauzury obejmowały następujące jednostki miasta zabytkowego: działkę, blok mieszkaniowy, ulicę z uwzględnieniem gabarytu wysokościowego, rynek, a także sylwetę miasta, nowe plomby w zespole zabytkowym oraz kształtowanie strefy obrzeżnej. Najszerzej jednak problematyka konserwatorska miast zabytkowych jako ośrodków zabytkowych we współczesnej strukturze miejskiej omawiana była w ramach prac dyplomowych, których po kilka lub kilkanaście prowadził Zakład co roku.

Po przeniesieniu Zakładu do Katedry Historii Architektury i Urbanistyki w roku 1963 program powyższych zajęć był utrzymany przez krótki czas, następnie zlikwidowano zajęcia projektowe, a dotychczasowy program ćwiczeń został dostosowany do ogólnego programu Ministerstwa Oświaty i Szkolnictwa Wyższego opracowanego na konferencji w Międzyzdrojach. Od tego czasu zajęcia prowadzono w wymiarze 2 godzin wykładów i 2 godzin ćwiczeń tygodniowo przez dwa semestry na III roku. Ćwiczenia prowadzono systemem klauzur rysunkowych, utrwalających materiał

przerabiany na wykładach, równocześnie zaś studenci opracowywali systemem seminaryjnym samodzielne referaty dotyczące poszczególnych okresów historii urbanistyki lub referaty monograficzne o miastach polskich. W ostatnim wypadku kładziono nacisk na zebranie historycznych materiałów kartograficznych i ikonograficznych oraz na analizę rozwoju przestrzennego.

Problematyka adaptacji zabytkowych ośrodków miejskich do współczesnych potrzeb od 1963 r. kontynuowana była — choć w zmniejszonym zakresie i w nieco innym sensie — przez Zakład Planowania Miast i Osiedli istniejący w Katedrze Planowania Przestrzennego. Poruszana była zarówno w wykładach, jak i w niektórych pracach dyplomowych. Zwłaszcza te drugie, wykonywane pod kierunkiem doc. dra hab. inż. arch. Stanisława Juchnowicza, stanowią najlepszą ilustrację panujących tu idei oraz tendencji konserwatorskich i dydaktycznych. Zakład, oceniając z perspektywy czasu powojenne rekonstrukcje zabytkowych ośrodków miejskich, uznał, że wysiłki projektantów, skoncentrowane prawie wyłącznie na problemach historycznych, odbiły się bardzo niekorzystnie na programie użytkowym i funkcji, którą zlokalizowano w odbudowanych centrach starych miast. Dlatego — nie negując bezspornej wartości studiów urbanistyczno-historycznych oraz dezyderatów konserwatorskich — głosił zasadę, że włączenie zespołów zabytkowych jako integralnych elementów nowych ośrodków usługowych i należyte ich wyeksponowanie pod względem użytkowym i przestrzennym jest niezwykle istotne wobec coraz wyraźniej występującego zjawiska unifikacji form architektury, w tym również architektury obiektów usługowych. Zabytki, nadając owym ośrodkom unikalny charakter, stanowią między innymi o atrakcyjności śródmieść.

Problem tego typu wystąpił wyraźnie w projekcie dyplomowym centrum Legnicy, wykonanym w zakładzie S. Juchnowicza w 1966 r. (il. 2—3). Obszar śródmiejski Legnicy mimo dużych zniszczeń jest w całości układem zabytkowym, który ze względu na swoją wartość został zachowany i wydobyty w koncepcji przestrzennej. Przystosowanie układu zabytkowego do nowej, współczesnej funkcji ośrodka miejskiego okazało się problemem trudnym i złożonym. W tym szczególnym przypadku zasadniczym zadaniem — poza organizacją współczesnego centrum miasta z jego problemami funkcjonalnymi i przestrzennymi — była rekonstrukcja, która w związku z wprowadzeniem nowej treści musiała być potraktowana całkowicie odmiennie. W układ podstawowej konstrukcji sieci zabytkowej, przy zachowaniu budowy tego układu i sylwetki, wprowadzony został pełny program użytkowy współczesnego centrum znacznej wielkości miasta. Omawiany projekt wykazał możliwość rozwiązywania no-

LEGNICA

2. Legnica. Stare centrum. Stan techniczny zabudowy w r. 1965. Studium B. Urbaniak-Książkovej

2. Legnica. Old town centre. Technical state of its building in 1965. A study prepared by B. Urbaniak-Książkowska

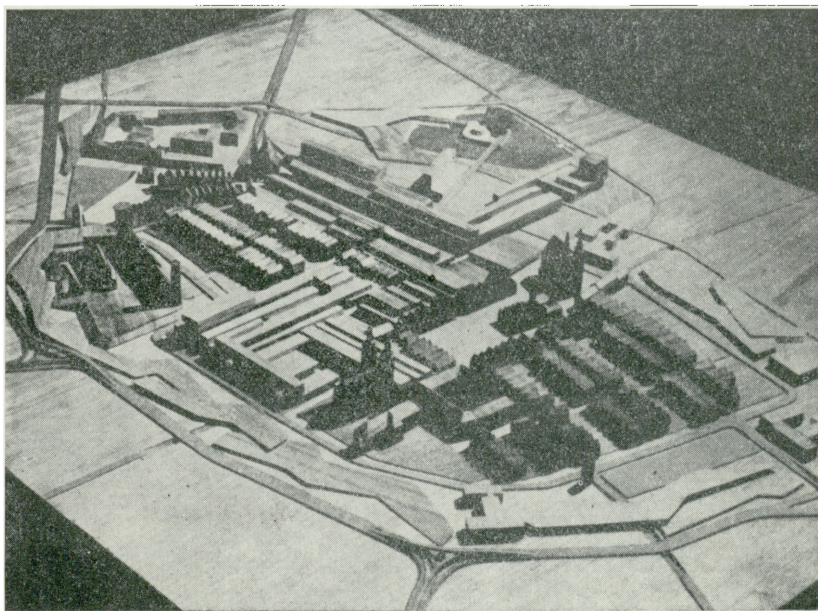
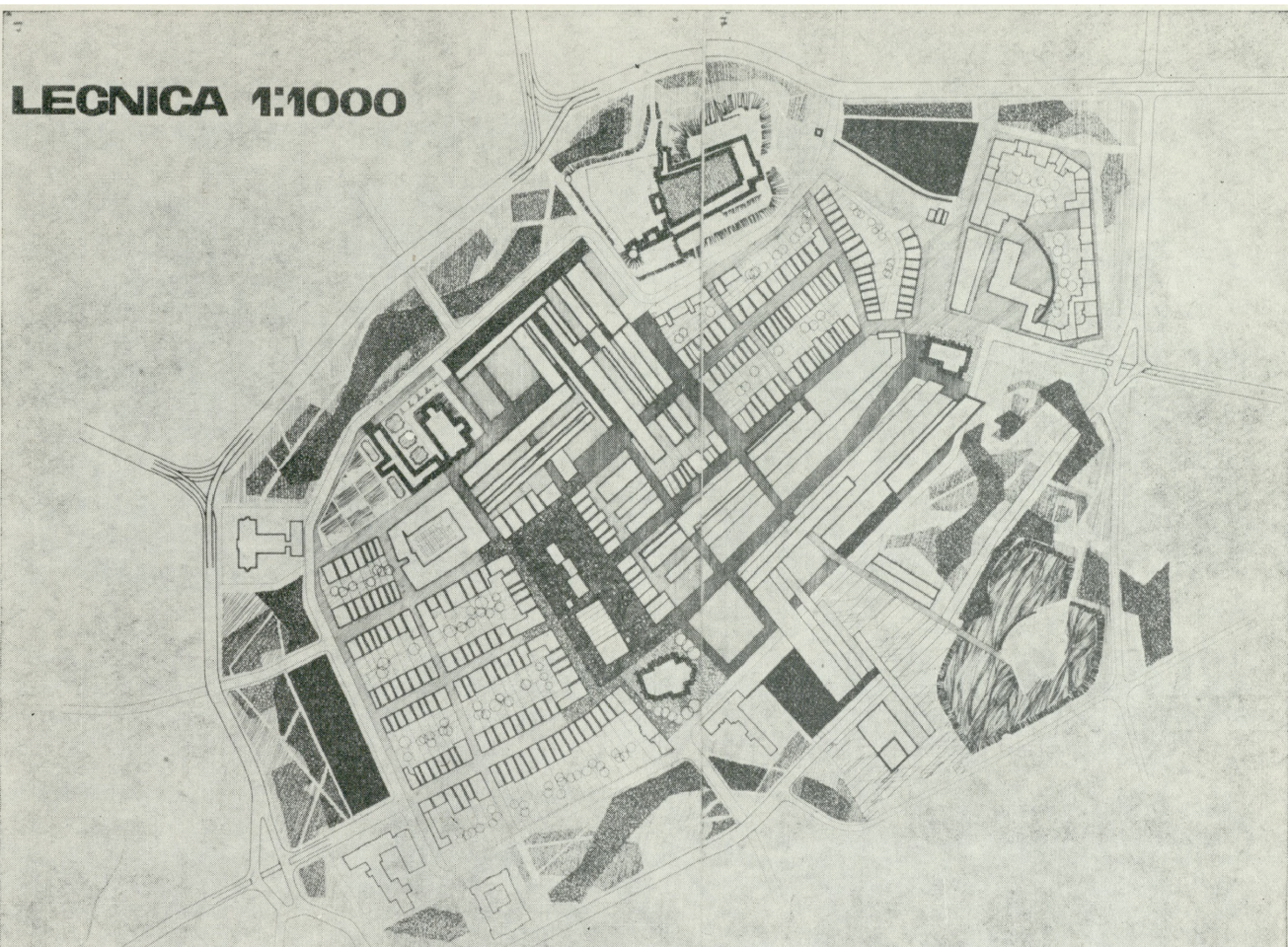
wych funkcji centrum miasta w ramach średniowiecznego układu przestrzennego, między innymi dzięki wprowadzeniu współczesnych struktur przestrzennych, pozwalających na intensyfikację powierzchni dla różnorodnych funkcji w układach horyzontalnych, nie zagrażających istniejącym wartościom sylwetowym miasta.

Inny przykład, który był przedmiotem pracy dyplomowej, to Toruń — miasto o najlepiej zachowanym śródmiejskim układzie zabytkowym pełniącym od czasu powstania miasta po dzień dzisiejszy funkcję centrum (il. 4). W tym wypadku, podobnie jak w Legnicy, ośrodek zabytkowy pozostaje niemal w geometrycznym środku całości układu miasta. Powoduje to silną presję w kierunku dalszej intensyfikacji powierzchni usługowej w obszarach zabytkowych, wprowadzanie nowych obiektów dla funkcji o charakterze śródmiejskim. Skala całości układu i zabytkowych obiektów budowlanych nie pozwala na przyjęcie nowych zadań centrum usługowego bez szkody dla war-

tości historycznych. Istnieje w tym wypadku tylko jedno rozwiązanie — budowa nowego, odpowiedniego w skali centrum dla przejęcia współczesnych funkcji ośrodka usługowego. Istnieją tu wyjątkowe ku temu warunki: w pobliżu starego ośrodka znajdują się tereny o stosunkowo niewielkim zainwestowaniu, nadające się na ukształtowanie nowego centrum usługowego.

Zasadnicze zadania postawione dyplomantowi można streścić w następujących punktach: 1) współcześnie kształtowany fragment powinien mieć charakter unikalny, dostosowany do sąsiedztwa zabytkowego zespołu urbanistycznego mającego wielką wartość kulturalną; 2) nowe centrum powinno przyczynić się do ochrony i przywrócenia wartości historycznych układu zabytkowego przez eliminację z tego obszaru uciążliwych funkcji śródmiejskich, które nie mieszczą się w ramach przestrzennych układu średniowiecznego; 3) nowy układ powinien uwzględniać związki przestrzenne i funkcjonalne z układem starym, bowiem doświadcze-

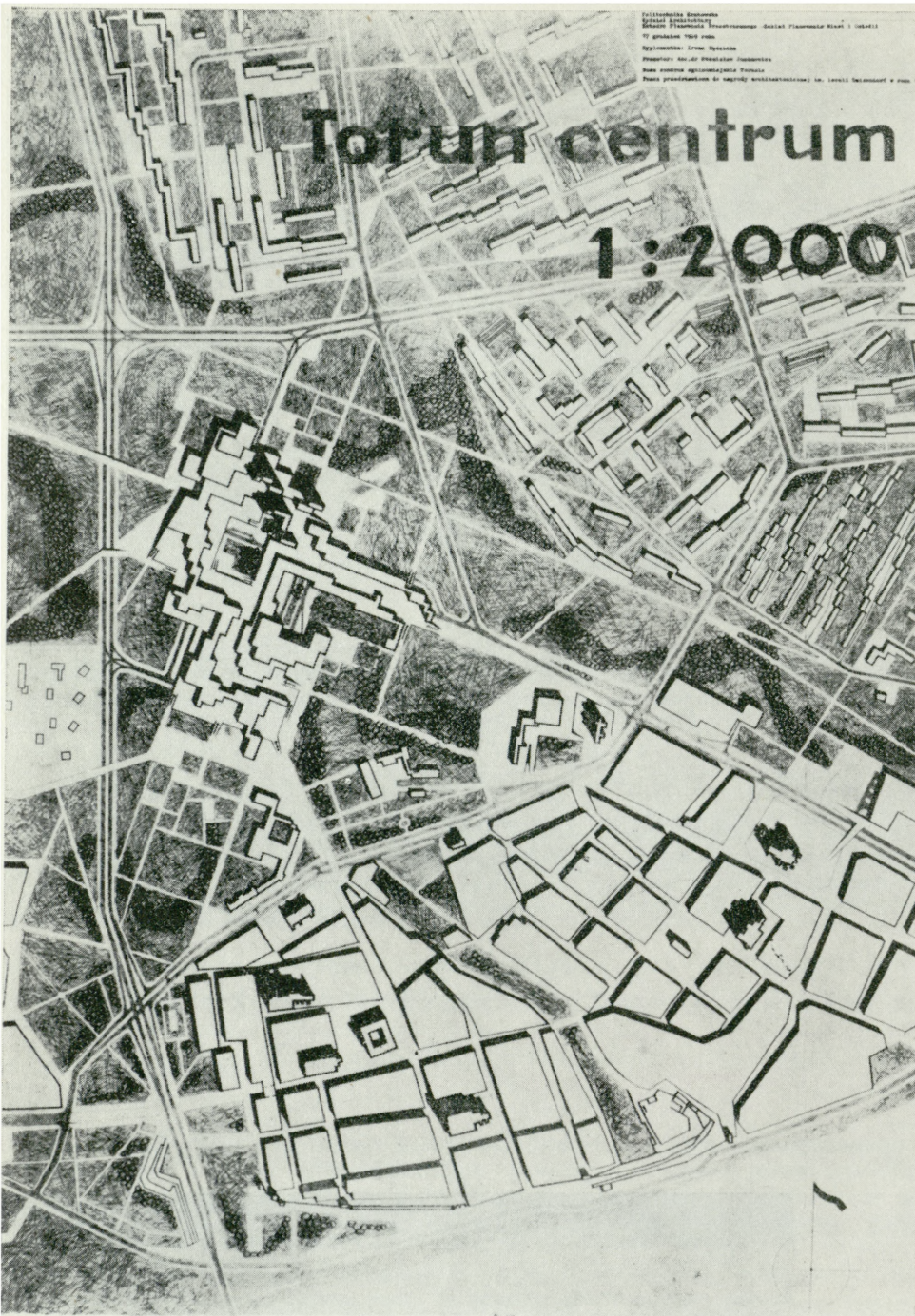

3. Legnica. Projekt nowego centrum dla około 120 000 mieszkańców, ukształtowanego na obszarze układu średniowiecznego. a. — Rysunek, b. — Makieta. Projekt dyplomu B. Urbaniak-Książkowej.

3. Legnica. Design of a new centre for about 120,000 inhabitants formed within the space of medieval system; a. Drawing; b. Model. Diploma design by B. Urbaniak-Książkowa

4. Toruń. Projekt nowego centrum miasta w sąsiedztwie dzielnicy zabytkowej. Projekt dyplomowy Ireny Wędzichy.

4. Toruń. Design of a new town centre adjacent to the ancient town quarter. Diploma design by I. Wędzicha

nia akcji konserwatorskich wskazują, że rozwijanie ośrodków usługowych przez tworzenie izolowanych od siebie organizmów zabytkowych i nowoczesnych nie jest ani realne, ani społecznie uzasadnione. Najtrudniejszym problemem, na który natknął się w czasie pracy dyplomant, było znalezienie odpowiedniej formy przestrzennej i skali dla nowego centrum,

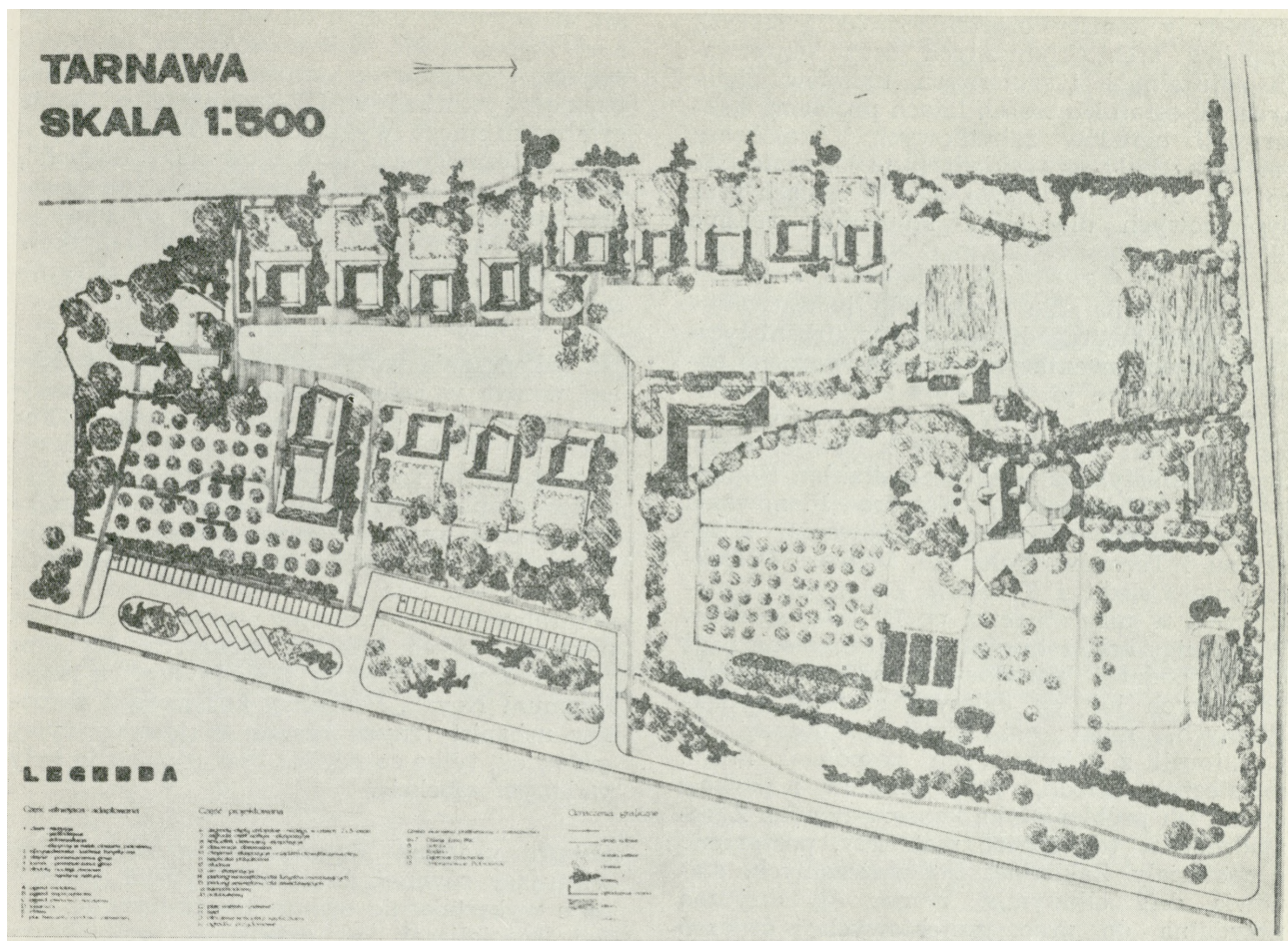
korespondujących z nastrojem i wyrazem architektonicznym starego zespołu zabytkowego³.

Urbanistyczna problematyka konserwatorska bliska była również niektórym pracom dyplomowym wykonywanym od 1956 r. w Zakładzie Kierownika Katedry Planowania Przestrzennego, prof. Zbigniewa Wzorka, oraz od

³ Przy omawianiu prac wykonywanych w Zakładzie Planowania Miast i Osiedli korzystałem ze znajdującej się w druku pracy S. Juchnowicza,

Śródmieścia miast polskich. Studia nad formowaniem i kształtowaniem centrów.

5. Tarnawa. Projekt skansenu. Projekt dyplomowy K. Pawłowskiej

5. Tarnawa. Design of a skansen. Diploma design by K. Pawłowska

(Wszystkie zdjęcia wyk. S. Zagorec)

1959 r. — na Podyplomowym Studium Urbanistycznym. Do najbardziej interesujących należy zaliczyć tu projekty uporządkowania strefy staromiejskiej i strefy przedpoła w Starym Sączu i Tarnowie oraz projekt konserwatorsko-urbanistyczny Wiśnicza i Lipnicy Murowanej. Na uwagę zasługuje zwłaszcza ostatni sporządzony na Studium przez mgr arch. W. Niewałdę, przy wydatnej pomocy Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Krakowie, poprzedzony wnikliwymi, wszechstronnymi badaniami, m. in. archeologicznymi.

Problematykę związaną z historią ogrodów zabytkowych i ich konserwacją podjął w 1951 r. w swych początkowo nadobowiązkowych wykładach prof. dr inż. arch. Gerard Ciołek. W roku 1953 zostały one wprowadzone do programu jako obowiązkowe. Równocześnie powstał kierowany przez G. Ciołka Zakład Planowania Terenów Zielonych, podniesiony w 1963 r. do rangi Katedry z trzema zakładami: Planowania Ogrodów i Zieleni, Planowania i Ochrony Krajobrazu oraz Projektowania Uzdrawisk i Terenów Zielonych. Po śmierci

G. Ciołka w 1966 r. Katedra uległa daleko idącej reorganizacji, zmieniła kierunek działalności, a nawet nazwę na Katedrę Projektowania Osiedli i Terenów Zielonych. Tradycje dawnej Katedry starał się odtąd kontynuować istniejący w ramach nowej Katedry Zakład Terenów Zielonych.

Do roku 1963 studenci IV roku mieli okazję w dość szerokim zakresie zapoznać się z historią zabytkowych parków i ogrodów oraz z metodą ich konserwacji. Ponadto w latach 1955—1958 prowadzone były przez dra hab. J. Bogdanowskiego wykłady z historii fortyfikacji nowożytnych. Równocześnie wszyscy studenci wykonywali semestralne projekty konserwatorskie różnych ogrodów zabytkowych. Co roku podejmowano także od 1—2 dyplomów z tego zakresu. Po roku 1963 program dydaktyczny został znacznie zmniejszony, wprowadzono natomiast na IV roku wykłady i ćwiczenia projektowe z konserwacji założen krajobrazowych, które przetrwały do 1967 r. Zarówno w projektach kursowych, jak w sporadycznych projektach dyplomowych podejmo-

wane były tematy otoczenia zielenią starych zespołów architektonicznych oraz konserwacji naturalnych i sztucznych układów zielonych. W ostatnich trzech latach problemy konserwacji ogrodów zabytkowych i krajobrazu omawiane były na wykładach na IX semestrze po 2 godziny tygodniowo oraz w ramach prac dyplomowych dla kilku studentów rocznie (il. 5).

Duże znaczenie dla dydaktyki konserwatorskiej miały dwutygodniowe, letnie, urbanistyczne praktyki inwentaryzacyjne. Prowadzone były, analogicznie jak praktyki z historii architektury polskiej, od roku 1954 przez wszystkie jednostki wywodzące się z dawnej Katedry Urbanistyki, a więc przez Zakład Historii i Teorii Urbanistyki, Katedrę Planowania Przestrzennego, Katedrę Planowania Krajobrazu i Terenów Zielonych, Katedrę Projektowania Osiedli i Terenów Zielonych. Uczestniczyli w nich studenci po IV roku studiów. Wykonując konkretną pracę przeznaczoną bądź dla gospodarki narodowej, bądź dla celów naukowych lub do dalszych studiów dydaktycznych, mieli oni okazję zapoznać się z autopsji z zabytkowymi zespołami miast, miasteczek, osiedli, wsi, ogrodów i parków oraz z ich problematyką konserwatorską. Zgromadzone w ten sposób materiały, poszerzono o materiały Zakładów Doświadczalnych, stanowią dziś olbrzymią pomoc dydaktyczną przydatną do prac projektowych i ćwiczeń kursowych. Umożliwiły one także opracowanie skryptów i podręczników dla studentów.

Omawiając całokształt dotychczasowego wkładu Wydziału Architektury Politechniki Krakowskiej w konserwatorskie kształcenie architektów nie sposób pominąć zasług Katedry Budownictwa, która zaznajamiała studentów I i II roku z wieloma aspektami historycznych konstrukcji budowlanych. Od kilku lat Kate-

dra Konstrukcji Budowlanych poświęciła również zagadnieniom konserwatorskim margines swych wykładów — studenci V roku mieli okazję wysłuchać w IX semestrze w sumie czterogodzinny wykład pt. „Metody i sposoby zabezpieczenia budynków zabytkowych”, wygłoszonego w ramach przedmiotu konstrukcje specjalne. Wszystkie projekty dyplomowe wykonywane z zakresu konserwacji zabytków architektury były konsultowane przez pracowników tej katedry.

Na zakończenie warto stwierdzić, że największą wiedzę w zakresie ochrony i konserwacji zabytków architektury wynosili studenci Politechniki Krakowskiej do roku 1952. Później, ze względu na zmiany programowe, zakres ten został zmniejszony. Lata 1953—1963 dzięki działalności prof. Gerarda Ciołka sprzyjały zdobyciu znajomości zagadnień konserwacji ogrodów, zaś lata 1963—1967 — konserwacji naturalnych i sztucznie przez człowieka ukształtowanych terenów zielonych. Na tym polu olbrzymie zasługi posiada doc. dr arch. Zygmunt Novak. Problemy konserwacji zespołów urbanistycznych zawsze znajdowały żywy oddźwięk, tylko co pewien czas ujmowane były w innym aspekcie.

Ostatni program dziesięciosemestralny, obowiązujący również aktualnie Wydział, przewiduje wykształcenie ogólne, nie preferując żadnej specjalizacji w dziedzinie architektury i urbanistyki. Dlatego przygotowanie wysoko kwalifikowanych konserwatorów zabytków architektury i urbanistyki może mieć miejsce tylko na studium podyplomowym.

doc. dr hab. Józef Tomasz Frazik
Instytut Historii Architektury
i Konserwacji Zabytków
Politechnika Krakowska, Kraków

THE TEACHING OF CONSERVATION OF ARCHITECTURAL AND TOWN-PLANNING MONUMENTS AT THE FACULTY OF ARCHITECTURE, TECHNICAL UNIVERSITY, CRACOW WITHIN THE PERIOD 1945—1970

The teaching of conservation of architectural and town-planning monuments at the Faculty of Architecture, Technical University, Cracow during its newest twenty-five-year history is closely linked with the history of the Technical University itself the activities of which were started in conspiracy still in the course of the World War II and have led to its inauguration on December 1, 1945.

This effective and rapid calling into being of an architectural faculty in Cracow was possible owing to the fact that a large group of architects being at the same time scientific workers has come then to

this town from ruined Warsaw and Lwow, nonetheless to the two outstanding conservators, Professor Dr. A. Szyszko-Bohusz and B. Treter, who both lived at that time in Cracow. Little wonder then, that already in the first curriculum of the Faculty the problems of conservation have found their important place. The need of their possibly broad inclusion was justified by the immense war losses suffered by the individual objects and whole ancient settings throughout Poland and the favouring spiritual climate of Cracow, a town full of fortunately surviving cultural monuments, and not at least by the fact that an excellent staff of professors and their assistants gave

every guarantee that the programme set up for teaching of conservation will be realized properly.

Within the first curriculum for teaching architectural students for "historical" subjects up to present day immediately or indirectly involved in the teaching of conservation of architectural and town-planning monuments was devoted 18.8 per cent of a total time designed for the course of architectural studies. As soon as in 1948 this curriculum had to be changed. It was still subjected to two other modifications, namely for the first time in 1953 and then in 1964. Each of the above modifications led to reduction of time reserved for the subjects under discussion. So, for example, within the curriculum applied in 1945—1949 their share in a total time amounted to 18.8 per cent, in 1948—1956 to 11.7 per cent (together for the "engineers'" and "masters'" course), while in 1953—1964 to 10.0 per cent, and from 1964 onwards only to 9.7 per cent. All the three modifications were adapted not only to general requirements and economic situation in this country; their occurrence represented a result of personal changes within the staff of professors, namely the death of A. Szyszko-Bohusz in 1948, of T. Tołwiński in 1951, that of W. Dalbor in 1954 and G. Ciołek in 1966.

In 1954 was released from his duties A. M. Karczewski and in 1967 retired docent Z. Novák. Both the alterations in curricula and those personal within the teaching staff have usually resulted in structural re-organizations of the Faculty leading to integrations or liquidation of separate chairs or divisions, or,

according to actual needs the new were called into being. All the above permanently changing factors eo ipso determined the scope of knowledge about conservation which could be acquired by architectural students.

To say exactly, it must be stated that the largest scope of knowledge concerning the protection and conservation of architectural monuments was mastered by all students of the Cracow Technical University until 1952. Later on, in view of the aforementioned alterations in curricula this scope was considerably reduced. It was the period of 1953—1963 in which, owing to the activities developed by the late Professor G. Ciołek, it was possible to convey an abundant material regarding the conservation of gardens and the years 1963—1967 that with regard to natural and artificially created green spaces. In this field great merits are to be ascribed to docent Z. Novák. Problems of conservation of urban complexes always aroused a lively interest among the students, however, unfortunately enough, they were presented to them in aspects changing at certain intervals.

The curriculum recently in force at the Faculty assumes as its basis a general training with no clear preference as to specialisation whatsoever in the field of architecture or town-planning. Thus, the preparing of highly skilled conservators of architectural and ancient town-planning monuments was made possible within the specialised post-graduation courses.